

V PRVNÍ LINII

Nikolaj N. Nikulin

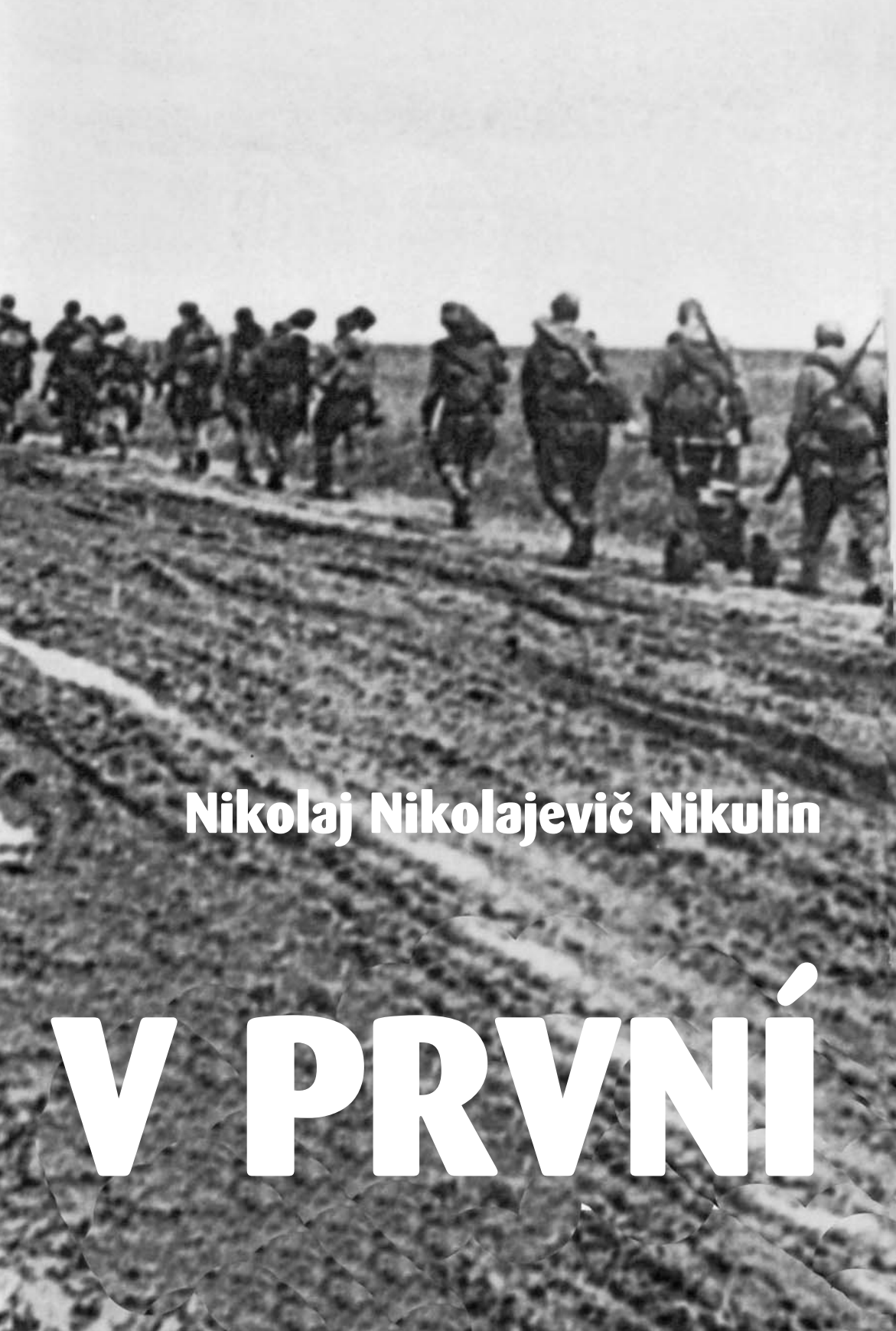

**Z Leningradu
až do Berlína**

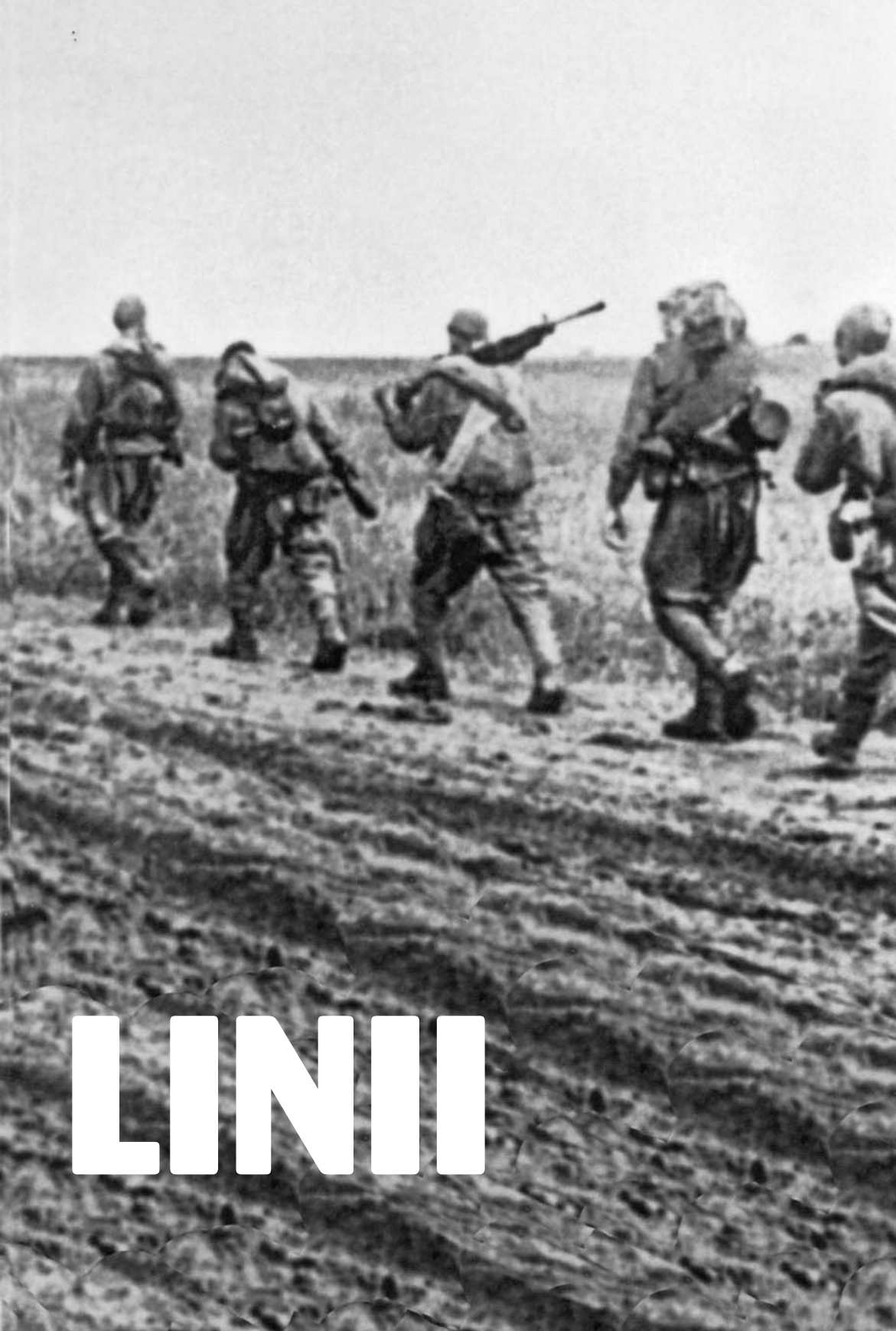
Milijarda

Nikolaj Nikolajevič Nikulin

V PRVNÍ

LINII

Nikolaj Nikolajevič Nikulin
V PRVNÍ LINII

Z Leningradu až do Berlína

Poznámky ležely 30 let v zásuvce a nebyly původně určeny k publikaci. Jejich autor byl povolán do armády na počátku 2. světové války, hned poté, co ukončil střední školu. Bojoval na nejhrošších úsecích Leningradského a Volchovského frontu a došel až do Berlína. Jako zázrakem celé tažení přežil. V knize, jejíž základ poznámky tvoří, se autor snaží setřást tíživé vzpomínky na dobu války. Je napsána v duchu tvrdé zákopové pravdy. Čtenář v ní nenajde ani lehké čtivo, ani hurávlastecký popis bojů.

Knih je určena širokému okruhu čtenářů, zajímajících se o historii 2. světové války.

Text © Nikolaj N. Nikulin dědicové, 2007
Translation © Oldřich John, 2018
Czech edition © Leonid Křížek, Elka Press, 2018
Photos © Daniil F. Onochin dědicové, 2007
ISBN 978-80-87057-36-0

Věnováno nevinně zabitým ve druhé světové válce.

OBZAH

ÚVOD	11
PŘEDMLUVA	12
ZAČÁTEK	14
POHOSTÍ.	36
311. S. D..	72
VŠEDNÍ DNY VOJÁKA.	85
Novela I. Jak se stát hrdinou.	85
Novela II. O nejvýznamnější životní události četaře Kukuškina . . .	87
Novela III. Láska ve stepi u Stalingradu	118
Novela IV. Jak jsem ve válce neudělal kariéru	118
Novela V. Já a VKS(b)..	119
Novela VI. Okolí stanice Poljany.	120
Novela VII. Pohled z výšky	121
Novela VIII. Vzpomínky příslušníka 4. brigády námořní pěchoty L. M. Markova neboli Typická operace našich vojsk ve 2. světové válce. Velkolepá idea a její stejně velkolepé naplnění	125
Novela IX. Novgorod	127
Novela X. Stremutka	131
Novela XI. Ves Pogostišče. Saška Palaškin, Ivan Ivanovič Varennikov, serjoža Orlov a jiní	139
Novela XII. Sen	148
Novela XIII. Nemocnice.	150
Novela XIV. Gardový svobodník Kukuškin aneb jak jsem naposledy bojoval za vysoké mravní ideály . . .	159
Novela XV. Slavné město Czenstochová	163
Novela XVI. Gardový kapitán Cikal aneb sovětsko-německá láska.	165
Novela XVII. Proč střílel major G.?	170
Novela XVIII. Petka Šabašnikov	174
Novela XIX. Erika aneb moje porážka ve II. světové válce . . .	176
Novela XX. Maršál Žukov.	183

BERLÍN. KONEC VÁLKY	185
CO MĚ NAPADALO PO VÁLCE	204
Novela I. Role osobnosti v dějinách	204
Novela II. Igor Djakonov aneb kdo vyhrál válku nad Německem?	206
Novela III. Oslava čtyřicátého výročí.	208
Novela IV. Válka se mnou zůstane navždycky	210
1978. VETERÁNI. MÍSTA VZPOMÍNEK.	211
POHLED Z DRUHÉ STRANY	228
DOSLOV	233
DOPISY VASILA BYKOVA AUTOROVĚ.	235
O AUTOROVĚ	237
O AUTOROVĚ FOTOGRAFIÍ	238

Úvod

Autorem a současně hrdinou knihy je význačný historik umění, představitel vědeckých tradic Ermitáže a Petrohradské akademie věd. Je skvělým znalcem starých evropských mistrů, o nichž napsal mnoho překrásných knih. Svou bohatou přednáškovou činností přispěl k výchově několika generací uměnovědců, z nichž řada pracuje v Ermitáži.

V této knize se ale Nikolaj Nikolajevič Nikulin, klidný a skromný uměnovědec, představuje v roli spisovatele drsných a tvrdých pamětí. Z jeho vzpomínek na druhou světovou válku jde hrůza. Číst tuto knihu není lehké. Jejím obsahem je totiž velmi nepříjemná pravda.

Válku vidí každý, kdo ji prožil, po svém. Někdo jako radostnou událost, jiný jako tragédii. Někdo ji chápe jako naplnění božího úradku a někdo ji může vidět jako banalitu co do smyslu zcela vyprázdněnou. Aby však spisovatel přesvědčil lidi o svém stanovisku, musí k tomu mít oprávnění.

Nikolaj Nikolajevič je hrdina. Jeho jméno naleznete ve válečných encyklopediích. Právo napsat memoáry si zasloužil hrdinstvím a odpracoval svou krev. Jeho legitimita je dána i tím, že je autorem celé řady knih o historii umění. Jako ochránce a znalec vysokých hodnot vidí hrůzu i tupost války zvláště ostře. To mu umožňuje nahlížet ji očima znalce světové kultury, a ne pouze očima prostého bojovníka. A v tomto případě je k popisu událostí vhodnější jazyk, kterým se píše o umění, než strohá řeč technika.

Při četbě knihy se rodí pocit a poslěze i jistota, že takové války, které si připsalo dvacáté století, se nesmějí opakovat, ať jsou jakkoliv spravedlivé. Jinak totiž končíme.

Michail Piotrovský, ředitel Státní Ermitáže

PŘEDMLUVA

Následující poznámky nebyly určeny k publikaci. Jsou pokusem o to, abych se zbavil minulosti, která mne tíží. Tak jako v západních zemích lidé navštěvují psychoanalytika a sdělují mu svá znepokojení, tajemství a starosti v naději, že se jich zbaví a najdou klid, svěřil jsem se listům papíru, abych vyškrábal z temných koutů paměti všechn hnus, kal a svinstvo, abych se zbavil všech trýznivých vzpomínek. Vím, že ten pokus je ve své úplnosti předem beznadějný a odsouzený k neúspěchu...

Jsou to zcela soukromé poznámky – psal jsem je jenom pro sebe, a proto jsou krajně subjektivní. Objektivní být nemohou už proto, že válku jsem prožil ve věku téměř dětském, bez jakékoliv zkušenosti a znalosti lidí, kdy mi byly zcela cizí obranné reakce. Ve věku, kdy imunita k ranám osudu u mne neexistovala.

Zápisky neobsahují postupný a přesný výklad událostí. Nejsou to paměti, jaké píší věhlasní velitelé a které pak vyplňují poličky našich knihoven. Popisy bojů a hrdinských činů jsou zde pokud možno redukovány na minimum. To vše bylo již mnohokrát opěvováno. Ale v oficiálních pamětech často chybí skutečná atmosféra války. Ty, kdo sepisují paměti, téměř nezajímá, co ve skutečnosti prožívá voják. Války obvykle vyvolávají ti, kterým nehrozí příliš velké nebezpečí: feudálové, králové, ministři, politici, finančníci a generálové. V klidu pracoven kují své plány a pak, když je po všem, píšou memoáry, oslavujíce svá hrdinství a omlouvajíce neúspěchy. Většina pamětí adoruje myšlenku války a tvoří tak předpoklady pro další válečná dobrodružství. Ten, kdo za to platí životem, kdo umírá pod palbou, aby realizoval záměry generálů, kdo válku ani v nejmenším nepotřebuje, obvykle memoáry nepíše.

Snažil jsem se vypsát z toho, o čem jsem přemýšlel, co mě nejvíc udivovalo a čím jsem žil čtyři dlouhé válečné roky. Můj pohled na události oněch let není pohledem svrchu, z pozice generála, ale je pohledem z pozice vojáka, plížícího se v blátě fronty, který je někdy tímto blátem pohlcen. Je přirozené, že jsem neviděl všechno a že mé vidění nebylo univerzální. Ani takový pohled ale není bez zajímavosti. Odhaluje nenápadné a neočekávané věci, které jsou nicméně důležité. Cílem těchto poznámek je tedy zaznamenání některých téměř zapomenutých stránek válečného života.

Hlavním posláním je však pokus odpovědět si na otázky, které mne trápí a nedávají mi pokoje, i když válka už dávno skončila (a vlastně končí už i můj život, který byl touto válkou formován).

Jelikož vzpomínky nebyly určeny pro čtenářskou veřejnost, mohu vynechat omluvu za některé výrazy a scény, bez nichž se popis kasárenské atmosféry neobejde. Jestliže tyto vzpomínky najdou čtenáře, prosím, aby je nebral jako literární dílo nebo historickou práci, ale jako dokument. Jako vyprávění očitého svědka.

ZAČÁTEK

*Válčení je vhodné zaměstnání pro skutečné muže.
(Karel XII., král švédský)*

*Bože na nebesích, Bože milosrdný,
vytáhni mě z těch pomýjí!*

Na jaře roku 1941 mnozí v Leningradě cítili, že se blíží válka. Informovaní to věděli, prostí lidé se museli spokojit s drby a šeptandou. Sotva kdo však předpokládal, že tři měsíce po začátku vpádu budou Němci u bran města a za půl roku každý třetí obyvatel zemře smrtí hladem. My, zelenáci, sotva odrostlí školním škamnám, jsme nepřemýšleli o tom, co nás čeká. A přece: většině z nás bylo souzeno brzy umřít v bažinách, které obklopují město Leningrad. A ti nemnozí, kteří se vrátili, byli beznohými či bezrukými mrzáky anebo neurasteniky a alkoholiky, kteří ztratili nadobro svou duševní rovnováhu.

Oznámení o začátku války jsme přijali ne snad lhostejně, ale jaksi odcizeně. Poslechli jsme si to v rádiu, trochu jsme o tom mluvili... Čekali jsme na skvělá a rychlá vítězství naší armády – nikým neporazitelné a nejlepší na světě, jak nás o tom stále poučovali v novinách. Bitvy zatím probíhaly někde daleko a přicházelo o nich méně zpráv než o válce v Evropě.

První válečné dny byly v Leningradě ve znamení dobré nálady. Jasně, prosluněné. Parky a bulváry se zelenaly, všude byly spousty květin. Město bylo plné mizerných plakátů s válečnou tematikou. Ulice ožily rekruty, kteří se procházeli po městě v uniformách, zářících novotou. Všude se ozýval zpěv, zvuky harmonik přehlušovaly gramofony: před odjezdem na frontu se branci naposledy opíjeli. V červnu a v červenci se bůhvíproč objevilo plno dobrých knih, které byly do té doby nedostatkovým zbožím. Něvský prospekt se změnil v antikvariát plný stánků s knihami, které stály na chodnících. V obchodech měli ještě potraviny a fronty nebyly větší než obvykle.

Nejdříve se změnilы domy. Všichni oblepovali skla v oknech křížem

krádem papírovými pásy. Výklady se zakrývaly deskami a chránily se pytli s pískem. Objevily se nápisy a šipky ukazující směr do nejbližších krytů. Na střechách se střídaly hlídky. V parcích byla umístěna protiletadlová děla a nějací ne zrovna mladí lidé tam od rána do večera maširovali a bodali bajonety do hadrových atrap. V ulicích bylo najednou plno děvчат v ošklivých rajtkách a narychlo spíchnutých vojenských blůzách. Přenášely obrovské balóny s plynem na plnění aerostatů, které se vznášely nad městem připoutány na lanech. Ostře se odrážejíce na bezoblačném nebi bílých nocí, podobaly se obrovským rybám.

Zatím někde byla válka. Něco se dělo, ale nikdo nic kloudně nevěděl. Do nemocnic začali vozit raněné, mobilizovaní odjížděli a odjížděli. Pod našimi okny, obrácenými k Něvě, probíhala scéna nalodování námořní pěchoty, která se mi obzvláště vtiskla do paměti: Po zuby ozbrojení vojáci ukázněně čekali, až na ně přijde řada a nastoupí na výletní parník, který byl určen k jejich přepravě. Náhle odněkud přiběhla plačící žena a vrhla se k jednomu z nich. Snažili se ji uklidnit, přemlouvali ji, ale bez úspěchu. Voják se chtěl ze všech sil vymanit z jejího křečovitého objetí. Nakonec parník odplul, ale žena ještě dlouho a tesklivě naříkala a tloukla hlavou o žulové nábřeží. Tušila to, co jsem se dověděl mnohem později: nikdo, ani parník, na němž odváželi jejich výsadek na frontu, se nevrátil.

Za nějaký čas jsme se všichni zapsali do domobrany. Vydali nám pušky, municí, jídlo (bůhvíproč zrovna sledě v konzervách – asi to, co bylo po ruce) a naložili nás na nákladní vlečný člun, který kotvil u břehu Malé Něvky. A tenkrát mne poprvé zachránil můj anděl strážný. Měl podobu starého plukovníka, který nám rozkázal vyjít na břeh a nastoupit. Zprvu jsme nevěděli, oč jde. Plukovník si nás prohlédl očima zarudlýma od nevyspání a rozkázal některým vystoupit z řady. Byl jsem mezi nimi.

„Pochodem vchod, domů!“ zavelel plukovník.

„I bez vás, usmrkanců, je to tam k zblití!“

Zdá se, že chtěl něco poopravit, udělat něco jaksepatří, zachránit pár zelenáčů před zbytečnou smrtí. Našel k tomu sílu i čas! ... Ale to jsem všechno pochopil později. Tentokrát jsem se vrátil do udiveného rodinného kruhu.

Člun mezitím pokračoval po Něvě a pak stále dál. Na Volchově ho potopily messerschmity. Domobranci seděli v podpalubí; průlezy byly – podle rozkazu – uzavřeny, aby se, holoubkové, nerozutekli...

Týden po návratu domů jsem dostal oficiální povolávací rozkaz. Výbor pro mobilizaci mě poslal do vojenského učiliště. Nejdříve do prvního, pak do druhého, do třetího... Všichni mí vrstevníci už byli odvedeni, a mě lékařská komise stále odmítala – příčinou bylo slabé srdce. Nakonec našli odpovídající místo i pro mne: ve škole spojařů. Ale ani zde to nemělo ještě pravou příchutí války. Všechno nám připadalo veselé, zajímavé. Sešli se tady bývalí žáci a studenti, živí, zvědaví, otevření.

Smích, legrácky a anekdoty byly na denním pořádku. Jeden si pamatoval všechny beethovenovské sonáty, které po večerech jednu po druhé pohvizdoval, jiný zase hrál na housle, které si s sebou vzal do války. Jak bylo zajímavé spát na palandách, kde chyběly matrace, a byl jen drátěný rošt, který se přes noc otiskl na obličej! A jak se změnil člověk, když si oblékl uniformu! Jak směšně působil seržant, když říkal: „Tak vy umíte dva jazyky. Dobře, půjdete čistit záchody!“ Školení, kterého se mi dostalo od seržanta, mi utkvělo v paměti. Když jsme cvičili obraty a já si pletl levou a pravou stranu, křičel na mne: „Nejseš na univerzitě, tady musíš myslet hlavou!“

Naším prvním učitelem základů vojenské etikety byl sám velitel spojařské školy, starý harcovník, který bojoval už v občanské válce. Když jsme na dvoře nacvičovali pořadový krok a potkali jsme ho, tu – jak jsme byli naučeni – jsme pečlivě zahlásili: „Soudruhu plukovníku, oddíl se přesouvá do zaměstnání.“

„Nepřesouvá! Courá koule po zemi!!!“ zněla odpověď.

A jaký komik byl vrchní politruk! Na politické besedě nám oznámil: „Ukrajina již padla do rukou fašistických TLAP!“ A po večerce honil celou rotu po kasárenském dvoře. Vojáci jednou nohou strašně dupali a druhou našlapovali sotva slyšitelně – živelně jsme tak demonstrovali proti člověku, který nám byl protivný. Ale kosa trefila na kámen – politruk sliboval, že nás bude honit až do rána. Situaci ovšem zachránil velitel školy: „Končit!“ zavel. „Zítra je intenzivní výuka!“

Politruk se pak počátkem blokády, když vojska otékala hlady, naučil chodit do kuchyně a cpal se z kotle, jehož obsah byl určen vojákům... Válku se mu podařilo přečkat. V roce 1947, když jsem jel v pracovní záležitosti do Moskvy, uviděl jsem ten známý obličej bandity s jizvou na tváři ve vlaku. Patřil našemu statečnému vrchnímu politrukovi, který byl nyní ve službě průvodčího. Roznášel sklenice čaje a spropitného se nijak neštít. Mne samozřejmě nepoznal. Jako diškreci jsem vložil do jeho počestné, zpotené ruky půlrublovku.

Ve škole jsme se učili rádi. Byli jsme tomu vlastně zvyklí – vždyť od doby, co jsme opustili škamny, uplynuly sotva dva měsíce. Vojenského drilu jsme zakusili málo – na to prostě nebyl čas. Ale je pravdou, že cvičení ve tvaru a kvérgrify přiváděly účastníky kurzu do stavu úplného vyčerpání. Časté byly i přehlídky při hudbě. Ovšem orchestr nebyl ten pravý. Byla to džezová kapela, mobilizovaná a převlečená do uniforem. Místo vojenských pochodů občas sklouzl orchestr do rytmu rumbly, za což ho náčelník školy vždycky obdařil dlouhotrvající smrtí nadávek. Přehlídky byly zrušeny poté, co je objevilo německé pozorovací letadlo a celé divadlo důkladně zdokumentovalo.

Válka se kvapem přibližovala. První představu jsme o ní získali, když se na teritoriu školy objevila rozbitá divize. Bylo třeba ji doplnit a učinit bojeschopnou. Divili jsme se, že vojáci z fronty jedí hltavě ječnou kaši,

která po nás zbyla v jídelně. Kurzanti odešli z domovů teprve nedávno a byli dosud rozmazlení a vybíraví. Na vojenskou stravu si někteří nemohli zvyknout. Jednou mne probudily ve tři ráno jakési podivné zvuky. Brzy jsem tomu ale přišel na kloub: v chodbičce u vchodu stál Jurij Voronov, syn proslulého leningradského herce, a hltal pečené kuře, které mu poslali milující rodiče.

Vojáci, kteří přišli z fronty, byli tiší a uzavření. Snažili se komunikovat jen mezi sebou, jako by je spojovalo nějaké tajemství. Jednoho dne vojáci ze zbytku divize nastoupili na kasárenském dvoře a my vedle nich. Žertovali jsme, tlachali a hádali, co se bude dít. Zaveleli „pozor“ a přivedli dva vojáky. Kapitán přečetl papír, podle něhož byli ti dva odsouzeni k trestu smrti za dezerci. Než jsme stačili pochopit, oč jde, samopalníci je zastřelili. Prostě, bez cavyků... Těla sebou párkrát škubla a to bylo vše. Lékař konstatoval smrt. Zakopali je u kraje kasárenského dvora, zem zarovnali a pečlivě udusali. Zastřelení, jak se později rozneslo, odešli bez povolení do města navštívit příbuzné. Aby byla upevněna disciplína, velení nařídilo exemplární trest. Všechno bylo tak prosté a strašné! Právě tenkrát se v naší mysli něco změnilo: válka se dotkla každého z nás.

V srpnu se našim na frontě pod Leningradem příliš nedařilo. Opravená divize, doplněná polovinou našeho kurzu, nastoupila do první linie. Brzy všichni padli. Anděl strážný mě opět zachránil: zůstal jsem v druhé polovině.

Začaly nálety. Zvláště efektní byl první, který proběhl začátkem září. Do ticha slunečního dne se ozval hukot, který se šířil neznámo odkud. Hluk stále rostl, drnčela skla v oknech a vše kolem se začalo chvět. V dálce se na jasném nebi objevil roj letadel. Letěla v útvaru, různě vysoko, pomalu, sebejistě. Okolo vybuchovaly protiletadlové granáty. Na modrém nebi vypadaly jako chomáčky vaty. Protiletadlové dělostřelectvo se snažilo ze všech sil, avšak střílelo vedle a letadlům neublížilo. Letadla ani nemanévrovala a neměnila formaci; letěla ke svým cílům, aniž obracela pozornost na palbu. Žluté konce křídel i černé kříže na trupech letadel byly snadno rozpoznatelné. Během náletu jsme seděli v „štěrbinách“ – hlubokých, k tomu účelu speciálně vykopaných zákopech. Bylo nám všelijak. V jednu chvíli jsem si uvědomil, že se instinktivně ukrývám pod kusem cely...

V dálce explodovaly třaskavé pumy. Pod jejich výbuchy se chvěla země. Na nás padaly pumy zápalné. Jejich likvidace nám trochu zlepšovala náladu. Kurzanti vyskakovali z úkrytů a běželi hasit ohniska plamenů. Byla to nová, celkem zábavná hra: zápalná puma hoří jako bengálský oheň; musí se strčit do písku, kde za stálého syčení a pouštění páry povolna zhasne.

Když nálet skončil, viděli jsme mračna kouře, zakrývající půlku oblohy. To hořely Badajevské sklady potravin. Tehdy jsme ještě nemohli vě-

dět, že požár rozhodnul o osudu miliónu lidí, kteří zemřou v zimě 1942–43 smrtí hladem.

Nálety zevšedněly. Na dvoře naší školy vybuchla puma a roztrhala několik lidí na kusy. Domy v okolí byly vybombardovány, dokonce i nemocnice. Říkalo se, že ze střechy této budovy naváděli němečtí špióni letadla pomocí zrcadel. Noci jsme prožívali v úkrytech, vykopaných na dvoře. Vodovod a kanalizace postupně přestaly fungovat. Záchody se během dvou hodin zcela naplnily výkaly. Ale velitelé brzy našli řešení: Ti, kdo znali dva jazyky, sebou museli hodit a na dvoře vznikly primitivní latriny. Ztráty z bombardování nebyly příliš velké, víc bylo strachu. Velmi jsem se polekal, když za oknem vybuchla bomba a mým směrem letěl trám, který cestou vyrazil dvě okna i s rámy. Vteřinu před jeho průletem jsem si zcela náhodou přisedl a trám mi přeletěl nad hlavou. Zastavil se o protější stěnu.

Během celkového zmatku se po městě volně pohybovali němečtí agenti, kteří každý večer osvětlovali cíle množstvím raket. Jednou dokonce vylétla světlice ze střechy naší školy. Všichni, kdo byli nablízku, se začali zabývat lovením toho, kdo světlici vystřelil. Vzniklý zmatek nevedl k cíli a neměl žádný smysl.

Začátkem října poslali náš kurz do stanice Levašovo na praxi. Tam jsme prožili měsíc. Bydleli jsme v letních chatkách, které patřily dělostřeleckému učilišti. Zima přišla toho roku brzy. Napadl sníh, který se udržel až do jara. Praxe se redukovala na vyseďávání na mraze a udržování spojení mezi jednotlivými skupinami účastníků kurzu. Učili jsme se mrznout a hladovět, i když skutečné hladovění nás teprve čekalo. S denní dávkou 300 gramů chleba se dalo jakžtakž vyžít. Přilepšovali jsme si sbíráním žaludů a kořínků. Všichni jsme toužili po službě v kuchyni. Jednou se to poštěstilo první četě. Když se kolegové vrátili ze služby na světnici, zvraceli na nás z horních paland, protože se v kuchyni přejedli a pokazili si žaludky. Ale nálada byla ještě pořád docela dobrá. Dělalí jsme si legraci ze všeho, i z nedostatku jídla.

Levašovo se nacházelo mimo oblast bombardování. V noci, když jsem měl stráž u skladu potravin, pozoroval jsem jeden z náletů na Leningrad. Bylo to ohromující divadlo. Výbuchy, záře požárů, různobarevné proudy světlic, shluky kouře, podsvícené nachovými záblesky... Vše pulsovalo, třáslo se, roztahovalo se po celém obzoru. Z dálky se ozýval neartikulovaný, neumlkající hukot. Země se chvěla. Zdálo se mi, že v tom pekle nikdo nemůže přežít. Přemýšlel jsem o své rodině, která tam zůstala. Ráno mi laskavý vedoucí skladu věnoval CELÝ bochník chleba. Snědl jsem půlku, zbytek jsem odnesl kamarádům. Dodnes si vzpomínám, jak se oči jednoho z nich zalily slzami...

Jednou jsme měli celou noc službu u stanice. Seděli jsme v závěji. Nikdo tam nebyl, a když se z přijímače rozeznělo německé vysílání v ruštině, rozhodli jsme se, že si ho poslechneme. Neudivilo nás oznámení

o zničení další skupiny našich vojsk ani hlášení o počtu ztrát, zajatců a ukořistěných trofejí. Dotklo se nás však, když hlasatel nazval Budoného a Vorošilova, o nichž se u nás psalo pouze v superlativech, ignoranty bez jakéhokoli talentu. Toporná německá propaganda na nás příliš nepůsobila. Avšak nejasně jsme cítili vážnost situace a docházelo nám, že Leningradský front je na hranici porážky. Bylo nám těžko na duši.¹

Začátkem listopadu jsme se vrátili do studených leningradských kasáren s vytlučenými okny. Před odesláním na frontu jsme dostali rozkazem hlídkovat ve městě. Ověřovaly se doklady, zadržovali se podezřelí... Mezi podezřelými byli ti, kteří se vrátili z Luhy nebo z jiných obklíčených „kotlinů“. Byli to úplně vyhublí lidé – kostlivci, potažení hnědou, vyfoukanou kůží.

Město se hodně lišilo od toho, které jsme opustili v srpnu. Všude byly střepiny, mnoho domů mělo poničené fasády, z nichž vyhřezaly zbytky bytů. Někde se na zbytcích podlahy udržela postel nebo komoda, na zdech visely obrazy, hodiny... Všude bylo zatuchlo, studeno, pošmourno. Sochy koní z Aničkova mostu byly uklizeny, Jusupovský palác byl po náletech poničený. Po budově muzea etnografie se táhla odzdoła nahoru obrovská prasklina. Věže Admirality a Petropavlovské pevnosti byly zabalené do tmavých pouzder, kupole Isakijevského chrámu byla natřena kvůli maskování neutrální barvou, všude v parcích byla zakopána protiletadlová děla. Tu a tam zavyl německý granát a někde v dálce vybuchl. Vítr roznášel žluté listí, větvičky, nějaké špinavé papírky... Ve městě vládla pochmurná nálada; dobře ji vystihovala píseň, kterou šířila leningradská galerka:

„Leningrad v blokadě, střelba a nálety,
nad náma lítaj tu dálkový granáty.
V kvartýru děsnej chlad,
v kvartýru máme hlad
v kvartýru nuda je
jak nikdy snad.
Mrazy už začínaj, chleba nám nedávaj,
mrtvoly do hrobu zakopávaj.
V kvartýru děsnej chlad,
v kvartýru máme hlad,
v kvartýru nuda je
jak nikdy snad.“

1 Německá propaganda byla velmi primitivní. Například „perla“ německé agitace, která se šířila na letáku: „Bij žida – politruka. Morda vyžaduje cihlu“. Bylo by zajímavé vědět, zda to psali Němci, nebo Rusové, kteří k nim přeběhli. Následující text ale určitě pocházel z dílny kolaborujících Rusů: „Kladivo, srp – je to tak, to je sovětský náš znak. Chceš? Tak žni. Chceš? Tak kuj. Stejně dostaneš jen... podle svých potřeb“.

Náš post byl u Filharmonie a nějací dobří lidé – náhodní kolemjdoucí – dali vědět mé matce, že tam jsme. Matka mi přinesla něco k jídlu. Tam jsme se viděli naposledy.

V noci na 7. listopadu byl zvlášť silný nálet. (Říkalo se, že to byl Hitlerův slib Leningradu.) Druhý den ráno, nehledě na ostřelování, jsme maširovali k Finskému nádraží, odkud nás v nákladním vlaku odvezli na stanici Ladožské jezero. Noc jsme strávili ve vagóně, ležíce doslova jeden na druhém. To bylo vlastně dobře, protože venku bylo minus dvacet. Ráno nás v přístavišti, rozbitém bombami, naložili na palubu starého parníčku, předělaného na dělový člun. Přejezd přes Ladogu byl bez problémů. Nebe bylo zatažené a díky silnému větru se zdvíhaly velké vlny. Letadla nepřelétala, ale na větru jsme pořádně promrzli. Hřáli jsme se u komína. Cestou jsem udělal dobrý obchod s lakomým Jurkou Voroncovem: tři cucavé bonbóny za půlku sucharu.

V zasněžené stanici Nová Ladoga jsme den odpočívali a žebrali jsme u místních jídlo. U domorodců i v místní pekárně. Pak jsme šli 24 hodin pustým lesem a hledali jsme štáb armády. Občas se někdo opozdil, někdo omrzl. Ve štábu nás přidělili k jednotkám. Nejlepší na tom byli ti, které umístili do pluků spojařů. Pracovali do konce války u radiostanic. Skoro všichni zůstali na živu. Nejhůře se naopak vedlo těm, kteří byli převeleni do střeleckých divízií. „No jo, spojaři“ – řekli. „Tady máte pušky a támhle je kóta. Jsou tam Němci. Úkol: Návrší obsadit.“ Tak padlo mnoho novopečených radistů na bezejmenných a bezvýznamných návrších.

Můj osud byl jiný: Byl jsem přidělen k pluku těžkého dělostřelectva. Hledali jsme ho celý týden. Motali jsme se vesnicemi, ležícími na kraji fronty. Dvakrát jsme prošli zamrzající Volčkov s velkou hydrocentrálou. Jedli jsme, co pánbůh dal. Něco jsme dostali od zaměstnanců v závodní jídelně hydrocentrály. Ti se připravovali k evakuaci. Nastalo přitom nekontrolované rozkrádání zásob. Dělal se to natolik nestydatě a otevřeně, že ředitelce bylo trapné nevyhovět našim skromným prosbám o jídlo. Jindy zase na kraji vesnice Vojbokalo (která byla za několik dní smetena ze zemského povrchu) nám měkkosrdcatá mladice vynesla na verandu zbytky tvarohových koláčů a jiných dobrot: byl u ní totiž na kvartýru nějaký staršina, který nedojedl svou snídani.

Nocovali jsme, jak se dalo. V prázdné stanici Volchov 2 (tehdy byla ještě celá). Zde jsme potkali ozbrojené civilisty – byl to oddíl partyzánů, který byl odvelený do německého týlu. Nebo jsme přespali u nějaké babky na peci. Ve městě Volchov se nám opět připomněla válka. Večer jsme šli kolem školy, která sloužila jako vojenská nemocnice. V rohu zahrady vedle cesty dva postarší sanitáři zakopávali mrtvé. Beze spěchu vykopali jámu a svlékli z mrtvol mundúry (instrukce nařizovala chránit státní majetek). Jedna mrtvola s prostřelenou hrudí patřila velmi krásnému mladíkovi. Pevné svaly, dokonalá postava. Na prsou měl vyteto-

vaného orla. Na pravém rameni nápis „Miluji přírodu“ na levém „Zase jsem neměl nic k jídlu“. Pochovávaní vojáci byli z rozvědky námořní brigády. (Brigáda byla nejprve rozbitá pod městečkem Ligovo, pak ji doplnili a poslali na Volchovský front, kde brzo vykrvácela.) Sanitáci hodili mrtvoly do jámy a zaházeli je zmrzlou zemí. Podívali jsme se s kamarády jeden na druhého a šli jsme svou cestou... (Potom v létě jsem viděl, jak pohřební komanda zasypávala padlé vápnem, aby předešli nákaze. Ale pohřbívali jenom menší část padlých. Ty, které se podařilo vynést z palby. Tělo obyčejně shnilo tam, kde vojáka dostihla smrt.)

Po dlouhém bloudění, riskující, že padneme do rukou útočících Němců, nebo do rukou trestné čety jako dezertéři, došli jsme konečně do stanice Murmanská brána. Tam nám vojáci, které jsme potkali, řekli, že jejich pluk je skoro stejný, jako ten který hledáme, ale stejně nenajdeme, protože je bůhví kde u Tichvinu. Takže se máme zapsat k nim. Velitel – kapitán Sedaš – nás přijal přátelsky a rozkázal, aby nás zapsali do druhé divize pluku. Kapitán Sedaš byl vysoký, rozložitý, plešatý, stále veselý, balil si neuvěřitelně dlouhé cigarety a uměl virtuózně nadávat. Byl to talentovaný důstojník, právě dokončil akademii a v pluku měl – na svou dobu – velký pořádek. Stačí připomenout, že v srpnových bojích pod Kirišemi, v nichž se část pěchoty rozutekla a druhá část se nechala zajmout, což provedla pomocí bílých podvlíkaček umístěných na bajonetu, palba Sedašova pluku zadržela německý útok o několik dní. Brzy poté byl útvar vyznamenán titulem „gardový pluk“. Sedaše povýšili na plukovníka, velel úspěšně dělostřelecké divizi (pod Narvou a u Novgorodu v roce 1944), ale generálem se nestal – proslýchalo se, že se zapletl do nějaké aféry kolem zásobování. V roce 1945 byl těžce raněn u Budapešti.

Ironie osudu! Vždycky jsem se bál hlasitých zvuků, v dětství jsem nesnášel řehtačky a poplašnáky – a dostal jsem se mezi těžké dělostřelectvo! Ale byl to asi lepší osud – v pěchotě, když se bojuje, člověk zůstane schopný boje průměrně týden. Pak je buď raněn, nebo ho zabijí. U těžkého dělostřelectva jsou to tři čtyři měsíce. Obsluha děl dokonce zůstávala naživu celou válku. Vždyť dělo stojí v týlu a střílí z úkrytu. Ale obsluha děl byla většinou zajišťována staršími vojáky. My mladí jsme tvořili čety určené k řízení palby. Byli jsme umístěni vpředu. Naším úkolem bylo pozorovat protivníka, korigovat palbu a udržovat spojení. Já jsem byl spojař. Do útoku jsme nechodili a táhli jsme až za pěchotou. Proto byly naše ztráty daleko menší. A pluk, u kterého jsem sloužil, se od okamžiku svého zformování nezměnil, zatímco pěší divize změnily své složení několikrát – zachovaly se pouze počty. To všechno jsem se dověděl později. Prozatím jsem vyfasoval 300 gramů chleba a nedobrou řídkou polévku.

Leningradské holínky mi vyměnili za válenky, každou z jiného páru.

Právě v den našeho příjezdu zmenšili dávky jídla, protože Tichvin

padl a zásobování se zhoršilo. Tady jsme si teprve začali zvykat na hladovění. Já už jsem byl podvyživený a odlišoval jsem se svou vyhublostí od ostatních. Všemu jsem musel přivykat, všechno bylo obtížné: stát každou noc čtyři až šest hodin na stráži ve třicetistupňovém mrazu, kopat promrzlou zem, tahat těžká břemena (břevna a náboje – bedna s náboji vážila čtyřicet šest kilo). To vše bez přípravy, ihned. Chyběly síly. Všude kolem byla příšerná nuda. Všichni byli cizí, každý se staral sám o sebe. Nikde ani kousek soucitu. Všude kolem nadávky, hrubost, krutost. Okamžitě jsem dostal vši – a to v takové míře, že stovky těch drobečků se producovaly nejen po prádle, ale i navrchu, po uniformě. Tučnou veš s křížem na zádech vojáci nazývali KV – podle stejnojmenného těžkého tanku. Zapomněli, že tank byl tak nazván na počest velkého vojevůdce Klíma Vorošilova. Vojáci chytali KV v podpaždí celými hrstmi a házeli je na rozpálená kamna, kde vši zvučně praskaly. Časem jsem si rozdrápal hubené boky do krve. Pak se škrábance změnilly v strupy. O vykoupání nebylo ani řeči, žili jsme na mrazu a kolem dokola nebylo nic než sněh. Neměli jsme ani rezervní prádlo. Speciální prášky vůbec nepůsobily. Zkoušel jsem namáčet prádlo do benzínu před tím, než jsem si ho oblékl. Drobečkové vybíhali ven a člověk je mohl z krku shazovat do sněhu. Ale příštího dne jich bylo ještě víc. Až v roce 1942 se objevil zachránce: „mýdlo K“. Byla to žlutá, příšerně smradlavá pasta, ve které se muselo vyvařit všechno oblečení. Tehdy jsme si oddechli. V té době jsme se taky naučili stavět lázně, v nichž bylo možné se vykoupat.

A přece jsem byl dítě štěstěny. Byl jsem špatný voják. U pěchoty by mě hned za trest zastřelili, nebo bych umřel sám – třeba bych slabostí spadl hlavou do ohně: mnoho ohořelých mrtvol zbylo na stanovištích, kde měli službu vojáci z oddílů, které přišly z hladovějícího Leningradu. V pluku mnou pravděpodobně pohrdali, ale strpěli mne mezi sebou. Dělal jsem desítky kubíků dříví pro zemljanky důstojníků, byl jsem dobrý pro jakékoliv pomocné práce, mrznul jsem ve stráži. Málokdy jsem měl službu u vysílačky. Do přední linie mě zpočátku nebrali a žádné velké boje na štěstí neprobíhaly. Zkrátka nepadl jsem do mlýnku na maso rovnou, ale měl jsem možnost zvyknout si na vojenský život postupně.

Ostřelování mi zpočátku nevadilo. Prostě jsem zkraje nechápal, oč se jedná. Rámus, kolem padají lidé, sténání, šplíchance krve na sněhu. A já stojím a koukám. Často mě shodili na zem a nadávali, že straším na otevřeném místě. Ale střepiny a bludné kulky mě zatím nechávaly na pokoji. Velmi brzy jsem si našel svoji parketu: vrhal jsem se k raněným vojákům, obvazoval jsem je, a i když jsem s tím neměl žádné zkušenosti, všecko se mi dařilo. Profesionální sanitaři to značně udivovalo.

Koncem listopadu jsme zahájili ofenzívu. Teprve tehdy jsem poznal, co to je válka, i když jsem se ještě útoků nezúčastnil. Stovky raněných, mrtvů, zima, hlad, napětí, týdny nevyspání... Jedné relativně klidné noci jsem seděl ve sněhové jámě. Chlad mi nedovolil usnout. Škrábal jsem si

Tři sta jedenáctá střelecká divize zformovaná v Kirově byla převeleň v srpnu roku 1941 ke stanici Čudovo. Hlášení po boji. Na stromě sedí pozorovatel.
Foto D. Onochin.

Srpen 1941. 311. divize v lese u Volchova. *Foto D. Onochin.*

Podzim 1941. 311. divize. Čištění děla. Foto D. Onochin.

Podzim 1941. Vojáci z 311. divize vyprošťují nákladák.
Foto D. Onochin.

Podzim 1941. Neseme raněného. Foto D. Onochin.

Podzim 1941. V příkopě plném vody leží rudoarmějci, které Němci umučili. (Snímek pro komisi, zabývající se zkoumáním německých zločinů.) Foto D. Onochin.

Podzim 1941. V 311. divizi bylo původně více než 1 000 koní. V bojích umírali ve velkém. Na snímku je veterinář-chirurg P. M. Login, který poraněné koně léčil, a střepiny, které koníkům vyoperoval.

Foto D. Onochin.

Podzim 1941. Minometná palba na ves Kiriši. *Foto D. Onochin.*

Němečtí vojáci, které zajala 311. divize v sovchoze Rudý říjen. Foto D. Onochin.

30. listopadu 1941, po vítězné bitvě s Němci v sovchoze Rudý říjen. Foto D. Onochin.

Prosinec 1941. Německý hřbitov u sovchozu Rudý říjen. Nebylo dost času k tomu, aby pohřbili všechny mrtvé. Foto D. Onochin.

Prosinec 1941. Zabitý německý dělostřelec. *Foto D. Onochin.*

Německá děla, ukořistěná v bojích u sovchozu Rudý říjen v prosinci 1941. *Foto D. Onochin.*

Ukořistěná německá technika po bojích, v nichž u sovchozu Rudý říjen 311. divize zvítězila nad Němci. *Foto D. Onochin.*

Ukořistěná německá technika. *Foto D. Onochin.*

V létě 1943 v Mhinské operaci byl autor zaměřovačem tohoto děla ráže 37 mm. Dělo bylo ukořistěno Němcům v prosinci 1941. *Foto D. Onochin.*

24. prosince 1941 osvobodila 311. divize ves Memino. Ustupující Němci zapalovali domy. V jednom z nich zavřeli starou ženu. Vojákům 311. divize se ji už nepodařilo zachránit. *Foto D. Onochin.*

Zima 1942. Cesta v oblasti Dubovik – Lipovik v Pohostínském kotli.
Foto D. Onochin.

zavšivené boky a brečel jsem tesknoutou a slabostí. Ale této noci se ve mně něco zlomilo. Odněkud přišla síla. K ránu jsem vylezl z nory, začal jsem hledat v prázdných německých zemiňkách, našel jsem pár brambor, zmrzlých jako kámen, rozdělal jsem oheň, uvařil jsem brambory v helmě a – naplniv si břicho – získal jsem pocit sebedůvěry. Od toho okamžiku se odehrála v mém životě podstatná změna. Stal jsem se energickým a získal jsem obranné reakce. Cit mi napovídal, jak mám v daném okamžiku jednat. Naučil jsem se opatřovat si potravu. Jednou jsem sekerou osekal maso ze zabitého německého, mrazem ztuhlého koně. Jindy jsem zase našel krecht s bramborami. Jednou zabila mina koně, který táhnul kolem nás saně. Za dvacet minut z něj zůstala jen hříva a vnitřnosti – my, hladoví vojáci, jsme z něj maso okamžitě odřezali. Vozka se ani nestačil vzpamatovat, zůstal sedět v saních s opratěmi v rukou. Jednou jsme maširovali a nepřátelský granát převrhl kuchyni, která jela před námi. Pohanková kaše se vylila do sněhu. V tom okamžiku, bez jakékoliv domluvy, každý vytáhl lžici a začaly hody. Ale provoz na cestě se nezastavil! Kaší projel vůz se senem, nákladák, a my jsme jedli a jedli, dokud bylo co... Sbíral jsem kůrky, kousky suchého chleba u skladů a kuchyní – prostě získával jsem potravu, kde se dalo.

Naše ofenzíva pokračovala nejdříve úspěšně. Němci ustupovali, nechávali za sebou děla, automobily, různou municii, stříleli koně. Přesvědčil jsem se, že to, co se psalo o jejich krutosti, nebyly novinářské výmysly. Viděl jsem spálené mrtvolky zajatců, kteří měli na zádech vyřezané hvězdy. Vesnice, kterými ustupovali, byly rozstřílené. Obyvatelé, kteří zůstali (a nebylo jich mnoho), byli hladoví, otrhaní, vzbuzující lítost.

Pak mě začali brát do přední linie. Vzpomínám na pekelnou palbu, plížení ve sněhu. Krev, krev a zase krev. V těch dnech jsem byl poprvé raněn. Rána nestála za řeč – škrábanec. Bylo to tak: v noci, utahání k smrti, přišli jsme k opuštěné školní budově. V prázdných třídách bylo tepleji než venku na sněhu, byla tam sláma a spalo tam pár vojáků. Lehli jsme si vedle a hned jsme usnuli. Pak se někdo vzbudil a protřel oči: Spíme vedle Němců! Všichni vyskočili, začala střelba, strkanice, rámus, křik, sténání, nadávky. Mlátili jsme se navzájem, nikdo se v tom zmatku neorientoval. Dostal jsem bodákem do stehna, někoho jsem bodnul nožem. Pak se všichni rozutekli. Sundal jsem kalhoty a zjistil jsem podle formy škrábanece, že bajonet byl plochý, německý. K lapiduchům jsem nešel, za dva týdny se to zahojilo.

V přední linii se dalo snáze sehnat něco k jídlu. V noci se dalo vlézt do neutrálního pásma, uřezat padlým ruksaky – v nich byly suchary, někdy konzervy i cukr. Když byl klid, zkoušeli to mnozí. Někteří se nevrátili – němečtí kulometčíci nespali. Jednou se nějaký staršina, zřejmě v opilosti, vypravil na lup do neutrálního pásma se saněmi. Zabili ho, i s koněm. A saně byly plné potravin – byl tam chleba, konzervy, vodka.

Hned se našli zájemci. Nejdřív šli dva – ani se nenadáli, a bylo po nich. Pak to zkusili ještě tři. Tím to skončilo. V noci jsem to zkusil i já. Bylo mi jasné, že Němci asi budou střílet, slyšel jsem je dokonce v dálce šramotit. Rozhodl jsem se tedy nic s sebou odtamtud nebrat, jenom jsem přerézal postroje, přivázal jsem k saním telefonní kabel a úspěšně jsem se vrátil do zákopu. A pak – raz, dva, tři, přitáhli jsme saně k nám. Potraviny byly jako řešeto, vodka vytekla, ale najedli jsme se dosyta.

U železnice Mha–Kiriši se náš postup zastavil a Němci zaujali pevná postavení. Tady, ve velké vesnici Nachody, z níž dnes už nezůstalo vůbec nic, jsem přivítal nový rok 1942. Koncem roku 1941 se odehrála nechutná epizoda. Tři dny před jejím začátkem dostalo velitelství naší divize rozkaz projít do německého týlu trhlinou v obranné linii a upřesňovat odtud dělostřelbu. Za strašného mrazu jsme šli hlubokými závěsemi v hustém lese dvacet kilometrů na lyžích. Rakety, které osvětlovaly přední linii, zůstaly vzadu. Luna svítila. Kolem dokola byly vysoké smrky. Nakonec se na mýtině objevily zemljanky, které jsme tam vyryli v létě. Rozhodli jsme se, že si v nich odpočinem a trochu se ohřejem. Začalo svítat a náhle někdo vykřikl:

„Němci!“

Byl jsem v krajní zemljance a zareagoval jsem tedy jako poslední. Vyškrábal jsem se ven a nikoho jsem neviděl. Pouze daleko v lese se na útěku míhaly postavy příslušníků jednotky. Nezbyvalo mi nic jiného než je následovat. Pod smrkem mě potkal vylekaný poručík s odjištěným naganem:

„A kde jsou Němci?“

„Nevím, žádné jsem neviděl...“

Ukázalo se, že to byla panika, všichni utekli – velení jako první. Ve zmatku zapomněli v zemljance radiostanici. To jsem pochopitelně nevěděl!

Rozhodli se tedy, že se vrátí. Ale Němci teď už skutečně naše místo obsadili. Při přestřelce jsme museli nakonec ustoupit, aniž jsme dosáhli svého. Radiostanice tedy byla ztracená a rozkaz nebyl splněn. Přijel vyšetřovatel, začaly výslechy. Nakonec byl určen obětní beránek – náčelník stanice, sympatický poručík Fomin. Pak zasedal tribunál – divadlo s předem daným koncem. Konec dopadl lépe, než jsme čekali – Fomin a ještě jeden voják, který ukradl babce v Nachodech med, dostali po deseti letech natvrdo s odkladem trestu, až válka skončí. Bardanosov (tak se jmenoval voják, který ukradl med) svou vinu vykoupil dost rychle: kulka mu prostrélila plíce. Jestli to přežil, nevím. Fomin dlouho a dobře sloužil s námi, pravděpodobně ho po válce rehabilitovali. Ale v předvečer nového roku nám bylo všelijak. Když jsem se vrátil z přední linie, usnul jsem v teplé zemljance a spal jsem tak tvrdě, že jsem ani neslyšel palbu, která nás odevšad obklopovala. Brzo jsme se z Nachod stáhli. Byla to poslední vesnice, kterou jsem viděl před polovinou roku 1943.

Pluk se přemístil do bažinatého porostu, který se rozkládal kolem stanice Pohostí. Mysleli jsme si, že se tu nezdržíme a za dva za tři dny odtáhneme dál. Ale osud rozhodl jinak. V těch močálech jsme uvázli na celé dva roky! A to, co jsme dosud prožili, nebylo nic ve srovnání s tím, co nás čekalo tady!